

Ракітянська Людмила Миколаївна,*ORCID ID: 0000-0003-3586-2754**доктор педагогічних наук,**доцент кафедри методики музичного виховання,**співу та хорового диригування**Криворізький державний педагогічний університет*

СПІВАЦЬКА СКЛАДОВА В СТРУКТУРІ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

A SINGING COMPONENT IN THE STRUCTURE OF CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Стаття присвячена проблемі формування культурної компетентності учнів закладів освіти, актуальність якої обумовлена вимогами сучасних нормативних документів з освіти. Акцентовано на зміні парадигмальних цілей, концептуальних підходів в освіті у напрямі її реформування, що обумовило серед інших і пріоритетність культурологічного підходу. Обґрунтовано компетентнісний, особистісно-розвивальний потенціал освітньої галузі «Мистецтво» з метою формування культурної компетентності учнів, яка розглядається системним, інтегрованим утворенням, до якої належить співацька складова. Розкрито зміст, завдання співацької діяльності учнів, методичні засади її організації. Підкреслено значення української пісенної спадщини як національного культурного скарбу у формуванні культурної компетентності учнів. Наголошено, що відповідно до державних освітніх стандартів формування усіх ключових компетентностей має здійснюватися в межах кожної освітньої галузі шляхом оволодіння учнями базовими знаннями, практичними вміннями і ціннісним ставленням. Остання складова освітнього процесу (ціннісне ставлення) була поза увагою в період домінування знаннево-орієнтованої освітньої парадигми. Пріоритетність культурологічного підходу в сучасній освіті передбачає активне залучення учнів до вітчизняних та світових культурних надбань, в яких сконцентовано багатограничний емоційно-духовний досвід людства, що є відображенням загальнолюдських, морально-етичних, світоглядних, ціннісних орієнтирів, які засвоюються шляхом сприйняття, емоційно-чуттєвого переживання, осмислення. У цьому полягає культурологічний вплив дитячого пісенного репертуару, різножанровість, тематика, емоційно-образна змістовність якого дозволяє учням пережити широку гаму емоцій і відчуттів, а через них збагатитися, наповнитися духовно, набувши уявлень, переконань про життєві цінності, якими має жити людина. І в цьому співацька діяльність учнів як складова культурної компетентності є унікальною.

Ключові слова: культурна компетентність, культурологічний підхід, спів, учні закладів освіти.

The article is devoted to the issue of forming cultural competence of students of educational institutions, the relevance of which is determined by the requirements of modern normative documents on education. The emphasis is on changing paradigmatic goals, conceptual approaches in education in the direction of its reformation, which determined, among others, the priority of the culturological approach. The competence, personal and developmental potential of the educational major "Art" is substantiated for the purpose of forming cultural competence of students, which is considered a systemic, integrated formation, to which a singing component belongs. The content, tasks of students' singing activity, methodological principles of its organization are revealed. The importance of Ukrainian song heritage as a national cultural treasure in the formation of students' cultural competence is emphasized. It is emphasized that in accordance with the state educational standards, the formation of key competencies should be carried out by students mastering basic knowledge, practical skills and value attitudes within each educational field. The last component of the educational process (value attitudes) was ignored during the period of dominance of the knowledge-oriented educational paradigm. The priority of the cultural approach in modern education involves the active involvement of students in domestic and world cultural heritage, which concentrates the eternal emotional and spiritual experience of humanity, which is a reflection of universal human, moral and ethical, worldview, value orientations that are learned through perception, emotional and sensory experience, and comprehension. This is the cultural influence of the children's song repertoire, the diversity of genres, themes, emotional and figurative content of which allows students to experience a wide range of emotions and sensations, and to become enriched, spiritually filled through them, acquiring ideas and beliefs about the life values by which a person should live. And in this the singing activity of students as a component of cultural competence is unique.

Key words: cultural competence, cultural approach, singing, students of educational institutions.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти в Україні на етапі її реформування характеризується парадигмальною зміною цілей, концептуальних підходів до змісту та організації освітнього процесу на всіх рівнях освіти у напрямі її оновлення. Про це свідчать Закони України про освіту, державні освітні стандарти, концепція «Нова українська школа». Документи нормативної бази орієнтують педагогічну науку на вивчення, теоретичне осмислення та розроблення теоретичних засад визначених напрямів реформування вітчизняної системи освіти з урахуванням змін, що відбуваються в житті суспільства та загальносвітових тенденцій. Інноваційні процеси в освітянській сфері пов'язуються, передусім, з теоретичним обґрунтуванням та впровадженням в освітню практику новітніх підходів, спрямованих на підвищення результативності та якісного рівня загальної середньої освіти. Серед інших пріоритетними визнані – компетентнісний та культурологічний підходи. Аналіз державних стандартів початкової та базової середньої освіти, типових освітніх програм свідчить, що одним із обов'язкових результатів навчання визнано сформованість в учнів культурної компетентності, що «передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості» [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових джерелах культурна компетентність особистості розглядається крізь призму феномена культури, який за своєю суттю та змістовністю є широкоаспектним, багатозначним та універсальним явищем, яке пронизує усі сфери суспільства та проявляється через різноманітні індивідуальні форми як прагнення людини до творення й вдосконалення [7, с. 368]. З огляду на складність і багатовимірність феномена культури він не підлягає однозначному визначенню. Згідно наукових джерел на початку XX ст. існувало лише 7 визначень поняття «культура». У XXI ст. їх налічується понад 1000 [1].

Феномен культури активно досліджується різними галузями наукових знань. Так, серед загальних базових філософських проблем у наукових дослідженнях виокремлено проблему «філософії культури», яка пов'язується з питаннями культурної еволюції самої людини та створення нею світу культури як результату її життєдіяльності. Теоретико-методологічні засади філософії культури висвітлені у працях А. Антонюка, Т. Андрущенка, С. Гатальської, Ю. Шабанової та інших [11; 12].

У широкому, культурологічному контексті потрактовується у сучасних педагогічних дослідженнях поняття «освіта». У наукових працях В. Андрущенка, М. Ватковської, С. Сисоевої та інших стверджується думка, що зміст поняття «освіта», в аспекті нового гуманістичного мислення, значно змінився за останній час, набувши якісно нових характеристик і сучасних контекстів. «Сьогодні, – пише академік С. Сисоева, – поряд з багатьма іншими характеристиками освіта розглядається і в більш широкому контексті культури, а саме як: збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства; результат, тобто рівень загальної культури й освіченості людей» [9, с. 6].

Відомий науковець в галузі мистецької освіти О. Рудницька ще наприкінці XX ст. наголошувала на необхідності посилення зв'язку між освітою і культурою як «інтегральним фактором соціалізації людини» [8, с. 33]. Це, на її думку, зумовлено концентрацією саме в культурі системи загальнолюдських цінностей як особистісних орієнтирів людини в її діяльності, способі життя, поведінці, ставленні до оточуючого світу, проявах в соціумі. Разом з тим, вона підкреслювала роль педагогічного керівництва у залученні учнів до вітчизняної та світової культурно-мистецької спадщини як скарбниці духовного досвіду людства, що втілений, зокрема, і в мистецьких творах. «Людина, що вступає у спілкування з мистецтвом із своїми мотивами, інтересами, смаками, змінюється під його впливом» – зазначала О. Рудницька, акцентуючи на значенні культурологічного впливу мистецтва на людину [8, с. 38].

Культурологічний підхід в освіті розглядається засобом формування духовного світу людини, перетворення педагогічної реальності, що ґрунтується на теорії цінностей, стверджує О. Олесюк. «Людина, – зазначає вчена, – не лише розвивається на основі засвоєної культури, а й вносить у неї дещо принципово нове, тобто стає творцем її нових елементів. У зв'язку з цим освоєння культури як системи цінностей свідчить, по-перше, про розвиток самої людини, по-друге, про становлення її як творчої особистості» [6, с. 27].

Підкреслимо, що вимогами державних освітніх стандартів передбачено, що в межах кожної освітньої галузі, формування всіх ключових компетентностей має здійснюватися через оволодіння учнями базовими знаннями, практичними вміннями і ціннісним ставленням. Формування в учнів

системи цінностей визначається Концепцією НУШ одним із ключових завдань нової української школи. «Найосвіченіша людина, – зазначається в Концепції, – може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдські цінності» [4]. Ціннісні орієнтації людини є складним індивідуально-психологічним утворенням, що формує її погляди та переконання, мотивацію і модель поведінки, міжособистісні стосунки та взаємодію в соціумі, ставлення до оточуючого світу. Саме ця складова освітнього процесу, визначена Концепцією НУШ, була поза увагою в часи домінування в освіті знаннево-орієнтованої моделі навчання. І в цьому сенсі переоцінити значення в сучасній освіті виховного впливу культури як системи загальнолюдських цінностей неможливо.

Аналіз наукових публікацій щодо розуміння поняття культурної компетентності особистості показує, що воно тлумачиться вченими в різних контекстах, а саме: загальнофілософському (Т. Заїка, С. Кондратенко); соціокультурному (Н. Бондаренко, М. Бастун); педагогічному (О. Лобова, Т. Борисова). Нам імпонує визначення культурної компетентності учнів закладів освіти, яке надає Т. Борисова: «Культурну компетентність учнів закладів загальної середньої освіти можна розглядати як сукупність їх психологічних, інтелектуальних, діяльнісних якостей, що охоплюють: обізнаність із світовими й національними культурними надбаннями, спадщиною, традиціями, кращими шедеврами мистецтва й народної творчості; володіння навичками здійснення елементарного аналізу культурних та мистецьких явищ, предметів, зразків матеріальної та нематеріальної культури; здатність до вияву емоцій щодо творів мистецтва, культурних об'єктів, висловлення естетичних, оцінних суджень щодо їх якості; прагнення до розширення й поповнення обсягу знань у царині культури і мистецтва; наявність художньо-творчих інтересів у сфері мистецької діяльності; активність у мистецькій та творчій діяльності; прагнення підвищувати власний культурний рівень шляхом участі у культурно-дозвілєвій діяльності, відвідування культурно-мистецьких заходів, концертів, спектаклів» [2, с. 38].

Отже, в контексті нашого дослідження важливим є загальне розуміння культурної компетентності учнів як системного, інтегрованого особистісного утворення, що дає підставу розглядати співацьку діяльність учнів її важливою і невід'ємною складовою. Незважаючи на наявність наукових педагогічних досліджень проблеми формування культурної компетентності учнів, на нашу

думку, потребує більшої конкретизації змістовне наповнення цього феномену.

Мета дослідження: обґрунтувати зміст і завдання співацької діяльності учнів закладів освіти як невід'ємної складової культурної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Державним стандартом початкової освіти визначено мету мистецької освітньої галузі – «Формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини» [3]. Компетентнісний, особистісно-розвивальний потенціал освітньої галузі «Мистецтво» є невичерпним, унікальним і незамінним в силу самої природи мистецтва, зокрема, музичного, в якому сконцентрований багатовічний емоційно-духовний досвід людства, що є відображенням загальнолюдських, морально-етичних, світоглядних, ціннісних орієнтирів, які засвоюються шляхом сприйняття, емоційно-чуттєвого переживання, осмислення. У педагогічній теорії та практиці цей факт вважається незаперечним. Відомим є вислів видатного педагога-гуманіста Василя Сухомлинського як підтвердження сили впливу мистецтва на людину – «Через прекрасне до людяного».

Найбільш природним і доступним шляхом залучення дітей з раннього віку до музичного мистецтва, художньо-творчого самовираження і розкриття їхніх здібностей вважається спів. Про це писали і підтверджували своєю педагогічною діяльністю видатні українські композитори-класики М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий, які тривалий час працювали з дитячими хоровими колективами, створювали дитячий пісенний репертуар. Серед сучасних учених, хто займається питаннями співацького виховання учнів, потрібно назвати Г. Болгарського, І. Гадалову, Л. Хлебнікову, О. Ростовського, Ю. Юцевича і ін.

У сучасній музичній педагогіці зміст співацького виховання учнів закладів освіти розглядається як процес залучення до активної співацької діяльності (хорового, ансамблевого, сольного співу) в навчальний та позанавчальний час; ознайомлення та вивчення шкільного різножанрового пісенного програмного та позапрограмного репертуару народної та професійної музики. З огляду на складність співу як психофізіологічного процесу, пов'язаного з співацьким голосоутворенням, одночасною дією органу слуху, артикуляційно-голосового апарату, органу дихання, емоційно-чуттєвої

сфери, що скеровуються центральною нервовою системою, він характеризується як цілісний і комплексний. Цим пояснюється і комплексний характер завдань, що вирішуються в співацькій діяльності учнів, а саме: послідовний і систематичний розвиток усіх складових співацького процесу – музичного слуху, дитячого голосу (дихально-голосовий, артикуляційний апарат), комплексу співацьких, виконавських навичок (звукоутворення, звуковедення, дикції тощо), виховання особистісних, морально-етичних якостей, ціннісних орієнтацій.

З огляду на завдання Концепції НУШ, вимоги державного стандарту до результатів навчання першочергового значення серед сформульованих завдань співацької діяльності учнів як складової культурної компетентності набуває виховання їхніх особистісних якостей, морально-етичних, світоглядних орієнтирів, що формуватимуть ціннісне ставлення учнів як до мистецьких творів, так і до різних сфер життя, що оспівуються у дитячих піснях.

У державному стандарті початкової освіти вказано, що реалізація мети початкової освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як «утвердження людської гідності шляхом виховання чесності, відваги, наполегливості, доброти, здатності до співчуття і співпереживання, справедливості, поваги до прав людини (зокрема, права на життя, здоров'я, власність, свободу слова тощо); плекання любові до рідного краю та української культури, шанобливе ставлення до Української держави; формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу» [3]. У типових програмах для початкової школи з інтегрованого курсу «Мистецтво» серед освітніх завдань виокремлено і формування ціннісного ставлення учнів як усвідомлення національної ідентичності через українське і світове мистецтво.

Важливо підкреслити, що науковці з вікової психології наголошують, що саме ранній дитячий вік – це період активного сприйняття, пізнання дітьми усього нового, раніше невідомого. Вони проявляють емоційну чутливість та ціннісне ставлення до таких понять як «родина», «батьки», «домівка», «країна», «Батьківщина». Діти цього віку схильні до наслідування. Тому так важливо щоб нова інформація, яку отримує дитина, сприймалася і засвоювалася нею не лише на рівні знань, а й на рівні емоційного відгуку, пережитих емоцій та почуттів.

Дитячий пісенний репертуар багатий за своєю різножанровістю, змістом, тематикою, що

дозволяє учням пережити широкий спектр емоцій і відчуттів. Особливе місце в дитячому репертуарі займає національно-патріотична тема, яка через фольклорну пісенну спадщину знайомить учнів з історією, культурою, віковими традиціями та звичаями українського народу. Українські народні пісні календарного циклу (колядки, щедрівки, веснянки та ін.), які вивчаються учнями на уроках мистецтва, є прикладом шанобливого ставлення до народних свят і звичаїв, рідної мови, своєї родини, батьків, родинних стосунків, старших людей; вчать учнів добросердечності, щирості, милосердя, гостинності, щедрості – тобто морально-етичним цінностям, за якими живе український народ. Історичні пісні знайомлять учнів з героїчним минулим українського народу, подвигом українців, які стояли на захисті своєї землі у різні історичні часи. Це допомагає учням усвідомити цінності, на яких ґрунтувався героїзм українців в історичному минулому і в умовах сучасної війни. Переймаючись змістом пісні, її емоційним настроєм, учні вчаться співпереживати, відчувати і осмислювати власні емоції і думки, усвідомлювати єдність і згуртованість українського народу, свою причетність до нього й національну ідентичність. Отже, на основі успадкування через дитячий репертуар української пісенної спадщини (народної та професійної), сучасних пісень в активній співацькій діяльності учні набувають живих, емоційно-образних вражень, відчуттів і переживань через особистісний досвід емоційно-чуттєвого сприйняття і розуміння музики, що утворює їхній власний духовний світ, ціннісні орієнтири. Але підкреслимо, що у цьому процесі дуже важливою є роль вчителя, професіонала, який здатний і готовий методично грамотно будувати урок мистецтва з пріоритетом освітньо-виховних завдань у порівнянні з дидактичними. «Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» – говорив великий українець – Василь Сухомлинський [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У реалізації завдань Концепції НУШ, вимог державних освітніх стандартів щодо формування культурної компетентності учнів закладів освіти виключно важливу роль відіграє освітня галузь «Мистецтво», якою передбачено залучення учнів до різних видів музичної діяльності, серед яких найдоступнішою для учнів початкової школи вважається співацька діяльність. Відповідно до структурних одиниць, що утворюють інтегровану, особистісну якість «культурну компетентність»

(знання, уміння, ціннісне ставлення), в контексті вимог нормативних документів першочерговим завданням в освіті є формування ціннісних орієнтирів учнів засобами знань та умінь. В силу емоційно-образної природи музичного мистецтва, співацька діяльність учнів, побудована на засвоєнні української пісенної культури (фольклорної та

професійної) як відображення джерела загальнолюдських, морально-етичних цінностей українського народу, є потужним і унікальним виховним засобом. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті ціннісного потенціалу інших видів музичної діяльності, до яких залучаються учні початкової школи на уроках мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко Н. Культурна компетентність як проблема української лінгводидактики URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715620/1/BNV_19_DTiP_Kon: (дата звернення: 23.07.2025).
2. Борисова Т. В. Формування культурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти на уроках. *Наукові записки*. Серія «Психолого-педагогічні науки». Ніжинський державний педагогічний університет ім. Миколи Гоголя. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. № 2. С. 34–43.
3. Державний стандарт початкової освіти: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.06.2025).
4. Концепція «Нова українська школа» : МОН України. Київ : МОН, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed> (Дата звернення: 11.06.25.)
5. Лобова О., Сбруєва А., Бойченко М. Формування культурної компетентності школярів у процесі мистецької освіти в «Новій українській школі». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 3–4 (97–98). С. 226–276.
6. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посібник. Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
7. Причеппій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2005. 592 с.
8. Рудницька О. Основи викладання мистецьких дисциплін. Київ, 1998. 183 с.
9. Сисоєва С. Освітologia – науковий напрям інтегрованого пізнання світу. *Наукові праці Черноморського державного університету ім. Петра Могили*. Серія: Педагогіка. 2011. Т. 153. Вип. 141. С. 5–11.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Народження громадянина*. Кишинів, 1979. 624 с.
11. Філософія культури: основні поняття, напрями, персоналії. Колективна монографія / за заг. ред. М. Тимошенка. Київ: Видавництво «Букрек», 2020. 601 с.
12. Шабанова Ю. Філософія культури: підручник. Дніпро : Ліра, 2019. 240 с.

© Л. М. Ракітянська

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0